

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNİ, AHLAKİ, EDEBİ, MESLEKİ AYLIK DERGİ

10. Cilt

Eylül - Ekim 1971

112 - 113. Sayı

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Allah Hakkınızda Kolaylık Murâdeder Lütfi DOĞAN	315
Eski Dinlerde ve İslâm'da Oruç Ahmet KAHRAMAN	318
Ruh Terbiyesi ve Ramazan S. Hayri BOLAY	320
Ramazan Orucu ve Suçlar Üzerindeki Müsbet Tesirleri Dr. Ali ŞAFAK	326
Ramazan Mübâhaseleri "Huzur Dersleri" Osman ÖZTÜRK	331
Trabzon'un Fethi İsmet PARMAKSIZOĞLU	334
Süleyman Nahifi ve Fazilet-i Savm (Zuhrü'l-Âhire) Adlı Eseri Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU	342
Türkiye'de Dini Bilginin Kaynak ve Metodu Üzerine Hayreddin KARAMAN	351
İslâm'da İlim ve İlim Adamına Verilen Üstün Değer Dr. Ali Aslan AYDIN	363
Müslümanlık ve Müslümanlar Derleyen: Bekir TOPALOĞLU Yazan: Veled Çelebi (İZBUDAK)	368
Ebû Bekr Âsım B. Behdele Ebi'n-Necîd Mehmet Ali SARI	371
Büyük Kaybımız Abdurrahman Şeref GÜZELYAZICI	374

TRABZON'UN FETHİ

21 MUHARREM 866 — 26 EKİM 1461

İsmet PAEMAKSIZOĞLU

Trabzon ve Türkler:

Selçuklu Türklerinin, Anadolu'yu vatan haline getirmek amacıyla giriştikleri büyük fütûhat devrinde, bir problem olarak karşılaştıkları ülkelerden biri de Trabzon olmuştur. İlkçağda ünlü Roma serdarlarına meydan okuyan Pontus Hükümdarı Mythridates'in pâyitahtı Trapezos, yâni bugünkü Trabzon, coğrafi yapısının sağladığı imkân ve şartlarla hemen hemen dörtüyz yıl Türk saldırılarına mukavemet edebilmiştir.

Ortaçağ târihçilerinin müştereken beyan ettikleri iki, aşılması güç engel, Trabzon'u uzun yıllar Türk hâkimiyetinin dışında bırakmada başlıca unsur olmuştur. Bu engellerden biri, tabiatın, coğrafyanın eseridir. Trabzon'un sarp ve yalçın dağ silsileleri ile İç Anadolu'dan ayrılmış olması, bu merkezde taazzuv eden güçlerin, dıştan gelecek saldırılara mukavemetinde başlıca dayanak olmuştur. Diğer engele gelince, bu bizâtihi Trabzon Kalesinin plânı, savunma imkânları ve metaneti olarak gösterilir¹.

Bizans İmparatorluğu devrinde Trabzon, Yeşilirmak mansabından Batum'a kadar uzanan Doğu Karadeniz bölgesini ihtiva eden Pontos Polemoniakos vilâyetinin merkezi idi². Trabzon bu özelliğini daha sonra müstakil Rum İmparatorluğu zamanında da muhafaza edecektir. Makedonya sülâlesi devrinde yapılan yeni teşkilâtta ise şehir, Zile (Zella) ve Niksar (Neocaesarea) gibi kaleleri de içine alarak, batıda Samsun'dan, doğuda Karteli Gürcü Krallığı hudutlarına kadar uzanan Armenia Prima'nın birinci dukalığı merkezi olarak geniş bir sahanın siyâsi ve idârî merkezi olmuştur³.

Türklerin 1025 yılından itibaren Anadolu'ya akınlara başlamaları üzerine Trabzon'un askeri önemi arttı. 1071 Malazgirt zaferinden sonra İç Anadolu'nun Oğuz boyları tarafından işgale başlanması, Trabzon târihinde yeni bir safhanın açılmasına sebep oldu. Bundan sonra Trabzon devamlı olarak çevresinde kurulan Türk devletlerinin baskısı altında kaldı. 1080 târihinde Anadolu'yu yer yer fethetmiş Türk gâzi ve kumandanlarından biri olan Emir Ahmed'in,

- (1) Trapezos bir burun üzerine bina edilmiştir. Şehrin bir tarafı geniş, diğer tarafı ise oldukça dar olup, masaya ya da, tavus kuşuna benzer ve ismini bu benzetmeden almıştır. Şehrin çevresi yaya olarak bir saatte dolaşılabilir. Şehrin surundan başka orta hisar bir duvarla ayrılmıştır. Ortada Xonsa Konda denilen bir kule vardır ki, Trabzon Rum İmparatorları burada ikamet ederlerdi. Daha sonra Osmanlı fethinde burası yine Paşa sarayı olarak kullanılmıştır. Orta hisar, asıl şehre dört kapı ile açılmakta idi. Bundan sonra Aşağı hisar denilen mahal gelir. Burası da şehirden dört kapı ile ayrılmıştır. Çevreyi dolanan sur, kaya parçalarından yapılmış olup, üzerinde bir araba dolaşak kadar genişliktedir. Bu iki hisar kayalar arasından açılmış derin bir hendekle şehirden ayrılmıştır. Hendek üzerinde köprüler bulunur. Asıl şehir ise 28 Mahalleden ibarettir. Limana gelince, burası poyraz rüzgârlarına açık bulunmaktadır. Hammer III. 63.
- (2) Justinianus. Novella. XXXI. Von Lngenthal bas. dan naklen. Esed Rustum. Erfur. Beyrut. I. 132
- (3) W. M. Ramsey. Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası Cev. M. Mektas. İst. 1961. 359. 501.

malîyetindeki Emir Yâkub ve İsâ Bôri komutasındaki kuvvetleri, Çoruh havzasına sevkettiğini müşâhede etmekteyiz. Bu iki kumandan ciddi hiçbir engelle karşılaşmadan bütün Doğu Karadeniz sahillerini ele geçirmişler, hattâ Anna Comnena'nın rivâyetine göre, Trabzon'u da işgâl etmişlerdi. Trabzon'u Türklerin elinden ancak, Theodoros Gabras kurtarabilmişti⁴. Ama, Trabzon Rum İmparatorluğu hakkında bir târih yazan Alman târihçisi Fallmerayer, bu sözlerin Trabzon kalesini kastedmediği, daha çok Trabzon çevresini ifade ettiği görüşündedir⁵. Filhakika bu akınla Trabzon fethedilmemiş olsa bile Türk boylarının, özellikle Çepni ve Yüreğir boylarının Trabzon çevresinde yerleşmeye başladıkları ve Trabzon'da hâkim bulunan Bizans vâlilerinin bu Türk boylarıyla uğraşmak zorunda kaldıkları kabûl edilmektedir. Trabzon Rum dukaları bundan sonra hudutları civarında kurulan Türk devlet ve beylikleri ile sıkı münasebetler kurdular. Dânişmend oğullarının Tokat, Amasya, Zile ve Niksar'da yerleşmeleri, Yeşilirmak vâdisine hâkim olmaları üzerine bunlar, Mengüçük oğulları ile yakınlıklar meydana getirdiler. Artuklu komutanlarından Belek ile araları açık bulunan Mengüçük oğlu Trabzon'a gelerek Costantin Gabras'ın muavenetini temin edince onunla birlikte Emir Belek üzerine yürümüştü. 1120'de Erzincan yakınlarında Serman kalesi önünde yapılan savaşta Emir Belek galip gelmiş, Gabras ile Mengüçük oğlu esir düşmüşlerdi. Gabras bu felâketten 30 bin altın fidye ödeyerek kurtulabilmişti⁶.

1204 yılında İstanbul'un Lâtinler tarafından işgâli üzerine Bizans İmparatorluğunun dağılması neticesinde Trabzon, İstanbul'dan kaçan Alexios Comnenos'un eline geçmiş ve bu zat kendisini Bizans İmparatorluğunun vârisi olarak ilân etmişti. Böylece Batum'dan Kerempe burnuna kadar uzanan topraklarda doğan bu yeni devlet, iki önemli düşmanla karşı karşıya gelmişti. İznik'te Bizans İmparatorluğunun vârisi olarak kendisini ilân eden Theodoros Lascaris, Anadolu Selçuklu Sultânı I. Gıyâseddin Keyhusrev'le bir anlaşmaya vararak Trabzon Rum İmparatorluğuna karşı savaş açmıştı. Bizans tahtı veraseti konusunda iki Bizans prensinin düştüğü anlaşmazlıktan kendi menfaatine faydalanmak isteyen Selçuklu Sultânı Gıyâseddin Keyhusrev, Alexios'un Trabzon keravan yolunu kapatmasını vesile edinerek 1205 ve 1206 yıllarında ilk defa Trabzon'u kuşatmış ise de, şehre girmeye muvaffak olamamıştı. Halefi I. İzzeddin Keykâvus ise 1214 yılında Sinop'u fethetmekle Trabzon Rum İmparatorluğunun batı sınırlarını Terme çayına kadar doğuya doğru geriletmişti gibi, bu imparatorluğu yıllık onbin altın, begyüz at, ikibin öküz, onbin koyun ve ellibin yük çeşitli hediye vermeğe mahkûm hale getirmişti. Bundan sonra Trabzon Rum imparatorları, genellikle Türk devletlerine haraçgüzâr olarak hayatlarını idâme ettirebildiler⁷. Aradan kısa bir süre geçtikten sonra 1221'de Selçuklu ordularının yine Trabzon önünde saf bağladığını görmekteyiz. Bu kez Trabzon İmparatoru öteki hediyelere ilâveten yıllık 200 mızrak ile Selçuklu ordusuna 1000 kişilik bir birlik vermeyi kabûl etmekle yâni Selçuklu Sultanlığının himayesine girmekle saltanatını kurtarabilmiş oldu⁸. Fakat, Doğu Anadolu'da Harzemşah-

(4) Hanna Comnena. Alexiades. Çev. Cousin. 247.

(5) İ. P. Fallmerayer. Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt. 1827. Çev. C. Erten, T.T.K. 17.

M. Halil Yinanç. Türkiye Tarihi, Selçuklular devri. 1944. 112., İ. Kafesoğlu Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu. 1953. 114-115.

(6) İbn. el. Esir. el-Kâmil. Mısır. 1301. X. 249.

(7) İ. Hakkı Uzunçarşılı. Osmanlı Tarihi. II. 50. Aynı müellif. Anadolu Türk Beylikleri. 1937. 105.

(8) İ. Hakkı Uzunçarşılı. Osmanlı Tarihi. Göst. Yer.

ların müessir bir politika takibetmeye başlamaları, Trabzon imparatorlarının Selçuklu himayesinden kopmalarına sebep oldu. Bunun üzerine Sultan Alâaddin Keykubad 1228'de Trabzon'u üçüncü defa kuşattı. Ne var ki, bu esnada başgösteren sürekli ve şiddetli yağmurlar şehrin fethini engelleyen unsur oldular⁹. Mamafih bu sefer, Trabzon'un Selçuklu himayesini tekrar kabul etmesini ve 1243 Köseadağ savaşında orduları ile Moğollara karşı Selçukluların saflarında yer almasını gerçekleştirdi. Anadolu'da Moğol hâkimiyetinin başlaması üzerine Trabzon Rum İmparatorluğu Selçuklu sultanlarına ödemekte olduğu yıllık haracı Moğollara vermeğe başladı. Bu arada Moğol tazyiki ile Anadolu'ya dolan Türkmenler Trabzon Rum topraklarını yer yer işgal etmekte idiler. Artık sahil şehirlerinin dışındaki bütün topraklar Çepni ve Yüreğir boyları tarafından kâmilen işgal edilmiş bulunuyordu. 1277'de Erzincan ve Bayburt yöresinde bir emaret kuran Şemseddin Muhammed Bey, Trabzon'u yeniden haraca bağlamıştı. 1297'de ise madenleri ile zengin bir bölge olan Halibia, Türkmenlerin işgâli altına girdi¹⁰. 1346'da Ünye ve Giresun fethedilmekle Trabzon Rum İmparatorluğu toprakları sadece Trabzon şehri ile çevresine inhisar edecek kadar küçüldü. İmparator III. Alexios kızkardeşi Maria'yı Türkmenlerin reisi olan Fahrettin Kutluğ Bey'e vermekle durumunu ancak sağlamlaştırabilirdi. 1358'de ise Çepni Beyi Hacı Emir Bey, bir taraftan Trabzon İmparatorunun damadı olurken, bir yandan da Maçka'ya kadar olan bölgeyi kendi kontrolü altına almış bulunuyordu¹¹. İmparator Trabzon'daki hâkimiyetini devam ettirebilmek için diğer kızını da Niksar Emiri Tâceddin Bey'e vermek zorunluğunu duymuştu. Hacı Emir Bey'in oğlu Süleyman da bu devlet üzerinde babası kadar nâfiz oldu. Trabzon'u dördüncü defa kuşatan Türk kumandanı Şeyh Cüneyd olmuştur. Mamafih bu kuşatmadan önce II. Murad zamanında ilk defa bir Osmanlı donanması Trabzon limanı önüne geldi, fakat denizin fırtınalı oluşu bu taarruzun neticesiz kalmasını intâc etti. Şeyh Cüneyd, bu muhteris Safevî şeyhi, Memlûk Sultânı Çakmak'ın takibatından kurtulunca, Osmanlı Devletinde Canik vilâyetine ilticâ etmiş, Samsun Vâlisi Mehmed Bey, Şeyhin cüretkâr plânlarına bir itirazda bulunmamıştı. Şeyh Cüneyd, Trabzon'u fethederek burada kendi hesabına bir devlet kurmak azminde bulunmakta idi. Bu emelle yaptığı dâvet ve propaganda sonunda çevresinde dört-beş bin kişilik silâhlı bir kuvvet toplandı. Yerli halkın Türkler karşısında duymakta oldukları yılgınlık ve saltanat âilesi, Comnenos prensleri arasında süregelen rekabet, Şeyh Cüneyd'e bu muhkem kal'aya saldırmak cesaretini verdi. İmparator Kalo İohannes kuvvetlerini Kordile —bugünkü Akçakale— önünde bozguna uğratan Şeyh, Hagios Phocas manastırını işgal ederek Trabzon önüne gelmişse de az sonra çekilmek zorunda kaldı. Şeyh Cüneyd'in Trabzon önünden ric'atini, Fâtihtan Mehmed'in Amasya sancağını Şehzade Bayezid adına yöneten Hızır Bey'e vermiş olduğu emrin eseri olarak değerlendirmek daha doğru olur¹². Fâtihtan Hızır Bey'i sancak kuvvetleriyle Trabzon'a sevketmesi, bu kalenin herhangi başka bir Türk emfiri veya sultânı tarafından işgâline müsaade etmemek, kendi plânlarını ihlâl edecek sonuçlara meydan vermemek için olmak gerekir. Nitekim bir rivâyete göre Sivas Beylerbeyi olan Hızır Bey (Ağa) in kuvvetli bir müf-

(9) O. Turan. Selçuklular Tarihi. 1965. 211.

(10) Mehmet Aşık. Menâziru'l-avâlim. Manisa 1384. 229/a'dan naklen.

(11) Michele Panaretos. Chronique de Trebisonde. Lebeau. Histoire du Bas Empire XX. e, ek. 494.

(12) W. Hinz. Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd. Çev. I. Bıyıkoglu. 1948. 19.

reze ile Trabzon'a yaklaşması ve bir Türk filosunun da limana girmesi¹³ üzerine Şeyh Cüneyd kale önünden çekilmişti. Bu durum karşısında İmparator V. İohannes yıllık 3000 altın vergi vermek şartıyla Osmanlı matbu'iyetini kabul etmek zorunda kaldı¹⁴. Böylece Fâtih, Trabzon üzerinde hâkimiyet ve nüfuzunu tescil ettirmiş oluyor, Trabzon'un fethini ise kendi plân ve tasarılarına uygun bir zamana tâlik etmiş bulunuyordu.

Trabzon'un Fethi:

1080 yılından, yâni Türklerin ilk defa Trabzon topraklarında boy göstermelerinden itibaren Anadolu'nun bu parçasının da Türk anayurduna katılması ve İslâm ülkeleri arasında yerini alması için sarfedilen gayret ve tükenmek bilmeyen Türk enerjisi, XV. yüzyılın başında yeni bir organizasyonla Trabzon Rum İmparatorluğu kaderinde tesirini göstermeye başladı. Bu organizasyon Osmanlı Devletidir. Osmanlı Hükûmeti 1401'de Yıldırım Bayezid'in Koyulhisar'ı işgâl etmesi¹⁵ ve Pâdişâhın oğlu Emir Süleyman'ın Giresun'un fethi için Rum İmparatorluğunun topraklarına girmesiyle etkisini ilk defa göstermeye başlamış oldu¹⁶. Daha sonra yukarıda temas ettiğimiz veçhile II. Murad devrinde bir Osmanlı filosu Trabzon önünde görünmekle, Osmanlı Devletinin Trabzon üzerindeki temel gayesi izhar edilmiş oluyordu. Nihayet, Fâtih'in Şeyh Cüneyd'in faâliyetine karşılık harekete geçişi, bu emeli sarîh olarak ortaya koymuştur. Gerek Yıldırım Bayezid ve II. Murad'da, gerek Fâtih'de tecellî eden bu emel, 1080'den beri Türk mâşerî vicdanında teşahhus eden gerçeğin yeni bir tezahüründen başka bir şey değildir. Hassaten Fâtih, Bizans'la ilgili olan her teşekkülü ortadan kaldırmayı hedef tutan bir politikayı şiar edinmiş olduğundan, Trabzon Rum İmparatorluğunun bu politika dışında kalmasına da imkân bırakmıyordu¹⁷. Nitekim Fâtih'in politikasını tarif ederken İbn-i Kemâl, "... Urum demekle mâlûm ve mâruf tâifenün... bâzı beylerin makhur idüb, aradan gidermiş idi. Bâkisin dahi def'itmek isterdi. Mezkûr millet-i dalâlet-ayın içinden râyet-i saltanatı ref'itmek dilerdi. Olniyyet üzerine tasmim-i azimet eyleyüb baştan İstanbul Tekurünü... ardınca İnoz Tekurünü ve Mora Tekurünü ve Amasya Tekurünü dahi birer birer elleyüb ayağa düşürmüş, ol diyarları şîar-i şirkin çirkinden pâk kılmıştı. Bu nevbet Trabzon Tekurüne göz diküb ejder-i heft-ser ol kışveri dahi yutmaya himmet ağzın açtı..."¹⁸ demekle Pâdişâh'ın Trabzon hakkındaki kanaatini belirtmektedir. Şahsı ve devleti hesabına tehlikeyi sezen Rum İmparatoru Kalo İohannes, Fâtih'in Macar ve Arnavud müttefik kuvvetlerine karşı bir sefere çıkmak zorunda olduğundan faydalanarak 1457'de bir elçilik hey'etini Diyarbakır'a, Uzun Hasan Bey'in nezdine gönderdi.

(13) Aşık Paşazade. Târih-i âl-i Osman, Yay. Âli Bey. 1332. 156.

(14) İmparator ile Hızır Bey yıllık vergiyi 2000 altın olarak tespit etmişlerdi. Fallmerayer. Aynı eser. 243 ve J. Von Hammer Pugstall. Devlet-i Osmaniye. Târihi Yay. M. Ata. 1329. III. 63. Ancak ahidnâmeyi tasdik için İstanbul'a getiren David Comnenos'a Pâdişâh yıllık vergiyi 3000 altına çıkardığını bildirmiştir.

(15) Koylu hisar. A. Esterâbâdi. Bezm-ü Rezm. İst. 1928. 529. İbn. Kemal. Târih-i âl-i Osman. Yay. Ş. Turan. Ankara 1954. 198. Koyunlu hisar, Hüseyin. Bedâyi-el vekayi. Moskova 1961. 237/a, Hoca Sadeddin Tâcüt-tevârih. İstanbul 1279. I. 476. Koyulhisar. Neşri. Cihannüma. Yay. F. R. Unat - M. A. Köymen. Ankara 1957 II. 749.

(16) A. Esterâbâdi. Aynı eser. 529. 5530.

(17) Selahattin Tansel. Osmanlı Kaynaklarına göre Fâtih Sultan Mehmed'i'n askeri ve siyasî faaliyeti. 1971. 261.

(18) İbn. Kemal. Aynı eser. 187.

Trabzon İmparatoru elle tutulur hale gelen tehlike karşısında kendisine yardımcı olacak bir müttefik aramakta idi. Küçük Asya'da tabii ve uygun bir hududa ulaşmak isteyen Fâtih'in, ergeç Akkoyunlu İmparatorluğu ile çatışacağını hesabeden İmparator, bu takdirde Trabzon'un Akkoyunlu Devletinin kuzeybatıda yanlarını koruyan sağlam bir kale olduğu kanaatini taşıyordu. Esasen, Rum imparatorlarının Akkoyunlularla münâsebetleri babası IV. Alexios devrinde başlamış ve Uzun Hasan Bey'in dedesi Kara Yülük Osman Bey'in İmparatorun kızıyla evlenmesi sonunda sıhrî yakınlık kuruluşuna kadar ilerlemişti. Şimdi ise, o da güzelliğiyle dillere destan olan kızı Katherina'yı (Despina Hatun) Uzun Hasan Bey'le evlendirmek sûretiyle bu dostluğu perçinliyor, bu izdivac sâyesinde kendisini, imparatorluğunu teminat altına alıyor, ama hiçbir zaman Trabzon İmparatorluğu hükmünde bulunmamış olan Kapadokya (Kayseri ve yöresi) yı cihaz olarak Uzun Hasan Bey'e bağışlamakla da iki Türk hükümdârını fi'len karşı karşıya getirmek istiyordu¹⁹. Böylece 1458'de Trabzon, yeni ve kuvvetli bir müttefik temin etmiş oldu. İmparator'un bu yıl içinde ölümü üzerine saltanata, yeğeni, küçük V. Alexios adına kardeşi David elkoydu. Bu zat, Uzun Hasan'ın atlılarının mücehhez ve muntazam Osmanlı ordularını durduramayacağı kanaatinde olduğundan yeni müttefikler aramaya girişmişti. Gürcü prensleriyle ittifaklar akdettiği gibi Roma'ya da elçilerini göndermiş, Trabzon kalesini de Cenovahlardan aldığı havan toplarıyla tahkim etmeye başlamıştı. Ayrıca 30 gemilik bir filo ve 20 bin atlıdan ibaret bir ordu kurmak emelinde idi. Fâtih'e karşı Roma'da Papa II. Pius başkanlığında gittikçe şekillenen ittifak hareketi, David'in cesaretini bir kat daha arttırdı. Kayınbiraderi Uzun Hasan Bey'den Fâtih'e ödemekte olduğu yıllık haracın kaldırılması hususunda delâletini istedi. Uzun Hasan Bey ise, sıhriyet bu tarafa, Trabzon üzerinde Osmanlı hâkimiyetini kendi haklarına bir tecâvüz gibi mütalâa ettiğinden, Osmanlı hükümetini tehdide vesile olur ümidiyle bu teklifi kabûl etti ve yeğeni Murad Bey'i İstanbul'a gönderdi. Murad Bey, İstanbul'da sadece David'in haracının kaldırılması teklifiyle yetinmedi. Pâdişâhın dedesi Çelebi Mehmed'in Kara Yülük Bey'e yıllık olarak ödemeyi taahhüd ettiği ve 60 yıldan beri tediye edilmeyen bin adet halı ile bir o kadar eyer takımı ve sarığın geçen yıllar toplamı ile toptan ödenmesini, ayrıca İmparatorun Uzun Hasan Bey'e cihaz olarak armağan ettiği Kapadokya'nın tahliye edilmesini istedi²⁰. Fâtih'in bu isteklere cevabı, "Haydi, şimdi siz gidiniz. Gelecek sene ben gelir, borcumu öderim." oldu. Bu cevabın bir reddiye olmadığı, fakat içinden tehdit taşıdığı devrin târihçileri tarafından ifade edilmektedir.

Bundan sonra Uzun Hasan Bey'in bir taraftan Trabzon Rum İmparatoru ve Gürcü prensleriyle yaptığı anlaşmaların Fâtih'e karşı bir şey ifade etmeyeceğini düşünerek, Sinop'ta Candaroğlu İsmail Bey, Konya'da Karaman oğlu İbrahim Bey gibi Fâtih'in tehdidine mâruz bulunan Anadolu hükümdarları ile bağlantılar kurmak için çalışmalar yaparken, öte yandan da Osmanlı kuvvetlerini Trabzon Rum İmparatorluğunun hudutlarından uzaklaştırmak, daha doğru bir deyimle ara yere girerek Osmanlı Devletinin kara yönünden Trabzon'la temasını kesmek için birtakım teşebbüslere geçtiği ve bu maksatla Şebinkarahisar'ını işgâl ettiği, daha batıda bulunan Koyulhisar'ı da, bu kalenin beyi Hü-

(19) Kalo İohannes Kapadokya'nın cihaz olarak armağan edilmesini Trabzon değil, Bizans imparatoru sıfatıyla tescil ettirmiş olmalıdır. Chalcocondyles. Historia. 490.

(20) Hammer. Aynı eser. Göst. yer.

seyin Bey'i avlanırken yakalamak sûretiyle eline geçirdiği görülür²¹. Söz konusu her iki kale de Osmanlı Devletine âit olmamakla beraber, bu devletin metbuiyetini tanımış bulunan beylerin hâkimiyeti altında idiler²². Fâtih, rakibinin ne yapmak istediğini ve aldığı teşebbüslerin mahiyetini çok iyi bir şekilde değerlendirmekte olduğundan, süratle harekete geçmek icabettiği kanaatine vardı. Rumeli Beylerbeyi Hamza Paşa'yı Koyulhisar'ın istirdadı için derhal görevlendirdi. Ancak, Hamza Paşa, kaleyi Uzun Hasan Bey'in muhafızı Yar Ali Bey'den almaya muvaffak olamadı. Bunun üzerine çevredeki köyleri yağma ve talan etti. Onun bu şekilde davranışı Uzun Hasan'ın da Osmanlı topraklarına akın ve baskınlar tertip etmesine sebep oldu. Trabzon üzerinde beslenen emellerden dolayı iki Türk devleti arasında gerginleşen siyâsî durum, gittikçe askerî faâliyetlere yer vererek bir savaşa doğru dönüşmeye başlamış oldu. Durumun gittikçe ciddiyet kesbetmesi, Candaroğulları üzerine tertip edilen seferin ikinci merhalesi olarak düşünölmekte olan Trabzon fethini tâcil etti. Ancak, Fâtih olaylardan şu sonucu çıkarmıştı ki, arkasında her zaman için tehlike teşkil edebilecek olan Akkoyunlu Devletini bertaraf etmeden, veya bu devleti nötr hale koymadan Trabzon üzerine harekâta geçmek hatalıdır. Bu sebeplerle Fâtih, 1459 kışında hazırlıklarını geniş ölçüde yaptı. Sadrazam Mahmud Paşa Edirne'ye giderek kara kuvvetlerinin ihtiyaçlarını hazırlarken, deniz kuvvetleri de titiz bir şekilde tertip ve tanzim edildi. Kara ordusu sadece Sinop ve Trabzon yürüyüşlerine göre değil, muhtemel bir hesapla Uzun Hasan Bey'in ordusu ile de çarpışacak sayı ve güçte tertip edildi²³. Deniz kuvvetleri ise 100 parça savaş gemisi ve 10 adet nakliye gemisi olarak Gelibolu sancak beyi Kâzım Bey ile Derya beylerinden Yâkub Bey'in komutasında sevk olunmuştu²⁴. Donanma her ihtimale karşı, Anadolu dağlarının topçu ağırlıklarını geçirmede engel teşkil edebilecekleri hesap olunarak yeteri kadar top ve mühimmatı yüklenmiş, öylece yola çıkmıştı. Fâtih ise, önce Bursa'ya gitmiş, ordu ve donanmanın hareketinden sonra sefere katılmak üzere Sinop'a yönelmişti.

Candar oğulları veya İsfendiyar Beyliği problemi çözüldünce, Pâdişah donanmaya Trabzon'a doğru hareket emrini verdikten sonra, kendisi sâhil yolunu terkederek, çok eski bir yolu, Asur tüccarlarının kullanmış oldukları kervan yolunu takibederek Sivas'a geldi²⁵. Burada Gedik Ahmet Paşa'yı Koyulhisar'ın istirdadına memur etti. Gedik Ahmet Paşa üç gün içinde kaleyi aldıktan sonra, Osmanlı ordusu sağ ve sol koldan olmak üzere iki kol halinde ve sağ kol Pâdişâhın emr-ü kumandasında, sol kol da Mahmud Paşa'nın yönetiminde Erzincan'a doğru hareket etti. Öncü kuvvetlerine Gedik Ahmed Paşa kumanda ediyordu. Koyulhisar'ın alınışından sonra Osmanlı ordusunun onyedî gün içinde

(21) İbn. Kemâl. Aynî eser. 198. Bedâyi'el-Vekâyî 237/a, Neşri. Aynî eser 749, Aşık Paşazade, Aynî eser. 158.

(22) Koylu Hisarbeyi Hüseyin Bey Hazret-i Hüdâvendigârın zeyl-i himâyetine sığınmış idî. İbn. Kemal 198.

(23) Kara kuvvetlerinin iki yüzbin kişi olarak tertip olunduğu belirtilmektedir. Saruca Kemal. Selâtinname. 158.

(24) Kritovolos. (Târih-i Sultan Muhammed-i sâni. Çev. Karolidi. 1328, 146, 147. nakliye gemileri hariç elli çift kürekli 300 savaş gemisi olarak tesbit eder. Dukas. Bizans Tarihi Çev. Mırmıroğlu. 1956, 210.

(25) Kritovolos. Aynî eser. 153 Fâtih'in Sinop'tan iç Anadolu'ya doğru yürüyüşünde hedefin, Akkoyunlu devletinin merkezi Tigranokerta şehri olduğu kanısındadır. Kritovolos, Tigranokerta adıyla her halde muahhar ermeni geleneklerine göre adlandırılan Diyarbakır'ı kasetmektedir. Bak. İslâm Ansiklopedisi. Madde. Meyfarikin.

Tavros dağlarını aşarak Erzincan ovasına indiği bilinmektedir²⁶. Bu sırada öncü birliklerinin ufak tefek müsademelerde bulunduğu, Hamza Paşa'nın bozguna uğraması üzerine, Gedik Ahmed Paşa'nın süratle yardıma gelerek durumu düzelttiği, Uzun Hasan Bey'in ise kuvvetleri ile Kemah cihetinde ordugâha girerek, amca oğullarından Hürşit Bey'i öncü birlikleri ile ileriye sevkettiği, Munzur dağı eteklerinde bunların pusuya girdikleri ve iki tarafın öncülerinin Osmanlı ordusu Erzincan ovasına inmeden önce Yassıçemen yaylasına vardığı sırada savaşa tutuştukları, neticede Gedik Ahmet Paşa'nın galebe etmesi üzerine, Uzun Hasan Bey'in durumu müzakere ettikten sonra, annesi Sara Hatun ile Çemişgezek Beyi Kürt Hasan Bey başkanlığında bir elçilik heyetini kıymetli hediyelerle birlikte Pâdişâha gönderdiği, bütün kaynaklarda müstereken ifade edilmektedir. Uzun Hasan Bey'in elçileri, geceleyin Sadrazam Mahmud Paşa'yı bularak onun tavassutunu rica ettiler. Mahmud Paşa söz konusu aracılıkta hiç zaman kaybetmedi ve elçileri aynı gece Pâdişâhın huzuruna çıkararak iki tarafın anlaşmasını sağladı²⁷. Görüşmelerde Pâdişâh, Sara Hatun'a ana-vâlide, Kürt Hasan Bey'e de baba şeklinde hitâbetmiş, Uzun Hasan Bey'in gönderdiği hediyelerden memnun olmuş ve Akkoyunluların Osmanlı topraklarına ve bu devletin himayesindeki yerlere tecâvüz etmemesi, Trabzon Rum İmparatorluğuna yardımda bulunmaması şartları ile bir anlaşma yaparak metni, yazdığı özel bir mektupla birlikte Uzun Hasan Bey'e göndermişti²⁸.

Fâtih'in böylece Trabzon'a yardımda bulunacak en güçlü devleti saf dışı etmesi, bu imparatorluğun kaderini de tâyin etmiş oluyordu²⁹. Bundan sonra Fâtih'in Bayburt üzerinden Trabzon'a teveccüh ettiği görülmektedir. Yola çıkmadan önce Pâdişâh, Sara Hatun'a, "Trabzon üzerine gidevüz, gel ana bizimle bile git, oğlun gazâ savâbından mahrum oldu, sen bari ol fazileti hâsıl it." diyerek³⁰ onu da beraberinde götürmüştür. Fâtih'in Sara Hatun'a karşı muhabbet gösterdiği ve devamlı olarak sohbetinde bulundurduğu Trabzon'un fetih gününe kadar aralarında geçen konuşmaların vekayinâmelerde yer alacak ölçüde değerlendirilmesinden anlaşılmaktadır. Nitekim, ordu Bulgar dağı³¹ aşarken Pâdişâhın askerleri imtisâlen yaya olarak dağa tırmanması üzerine Sara Hatun, "Hey oğul, bu Trabzon için bunca zahmetleri çekmek neden?" Pâdişâh cevap verdi kim: "Ana, bu zahmetler Trabzon için değildir. Belki bu zahmetler Allah içindir. Zirâ elimizde İslâm kılıcı vardır. Eğer bu zahmeti ihtiyâr itmeyevüz bize gâzi demek lâıyk olmaz. Hem yarın Hak Hazretinden hâcıl oluruz." Ve Trabzon önünde Sara Hatun'la olan bir muhavere de onun, Pâdişâhın gösterdiği ilgiden cesaret alarak, "Oğul, bu kal'ayı bana bağışla, gelinime mütealliktir."³² gibi pasajlar bu tezi doğrulamakta ve Trabzon'un fethinden sonra elde edilen ganîmetlerden kıymetli parçaları ona ve oğlu Uzun Hasan Bey'e hediye etmesi de bu husûsu te'yid etmektedir.

(26) Tavros dağlarının Toros dağlarına paralel olarak uzanan Akdağ olduğu tahmin olunmaktadır. W. M. Ramsay. Aynı eser, Kritovolos, aynı eser.

(27) Mursun Bey. Târih-i Ebul-Feth. T.O.E.M. 1330 XXVI. 100.

(28) İdris-i Bidlisi. Hest Bihist. III.

(29) Mamafih Fâtih'in Akkoyunlu devleti üzerine yürüyüşe geçmesini bir gösteriş şeklinde kabul eden tarihçilerde vardır. İ. H. Uzunçarşılı. Aynı eser. II. 54.

(30) İbn. Kemal. Aynı eser. 199.

(31) Bugün bu yörede bu isimde bir dağ yoktur. Kaynakların tarifine göre söz konusu dağın Zigana geçidi olması muhtemeldir. Bir de Şiran'ın kuzeyine düşen Burgababa dağı vardır.

(32) Neşri. Aynı eser. Göst. yer.

Fâti̇h, Uzun Hasan Bey'le anlaşmaya vardıktan sonra Mahmud Paşayı Rumeli kuvvetleriyle sol koldan (Kelkit - Şiran - Gümüşhâne) Trabzon üzerine sevkemiş, kendisi de Anadolu birlikleri ve kapıkulu askerıyla yukarı yoldan, Karakulak - Maden - Bayburt üzerinden ilerlemişti³³.

Osmanlı ordu ve donanmasının Trabzon'u kuşatmasında ufak tefek de olsa farklı mütalâalar vardır. Bedâyi'el-vekayi' 238/a, ile Neşri göst. yer. Osmanlı donanmasının limana girişinin Fâti̇h'in Trabzon önünde ordugâhını kuruşundan sonra vâki olduğunu beyan etmektedir. Dukas da, 211. donanmanın yol boyunca Rum savaş gemileriyle müsademelere tutuşmasından gecikmiş olduğunu kaydetmektedir. Ordunun da bu durum karşısında donanmanın gelişine kadar kaleyi kuşatmak için bir tedbir almadığı ifade olunmaktadır. Buna karşılık Hammer, 64. Mahmud Paşanın donanma ile geldiğini ve Pâdişâhın Trabzon kalesi önüne inişinden bir hayli zaman önce kaleyi kuşattığını bildirmektedir. İ. Hakki Uzunçarşılı ise 54. Osmanlı donanmasının ordu-yi hümâyunun Trabzon önüne varışından tam bir ay önce limana girerek karaya asker döktüğünü ve kaleyi kuşattığını yazmaktadır. Bu hususta daha geniş bilgi veren Kritovolos 154. Kale önüne ilkönce donanmanın gelerek karaya asker çıkardığını, Trabzon Rumlarının Türk ordusunu karşılamak üzere kaleden çıktıklarını, fakat, mağlûp olarak tekrar surlara çekildiklerini, bundan sonra Türklerin şehre ulaşan gedikler dışında kalan bütün mevkileri ele geçirerek kaleyi hem denizden, hem de karadan kuşatmış olduklarını, böylece geçen 28 günden sonra Mahmud Paşanın maiyetindeki kuvvetlerle kale önüne gelerek kumandayı devraldığını ve ordu-yi hümâyunda bulunan Rumca kâtibi Thomas Katavolinos'u kaleye göndererek teslim tekliflerinde bulunduğunu ve İmparatorun bu teklifleri kabul ettiğini, ancak Pâdişâhın gelişine kadar mehil istediğini, Pâdişâhın ise Mahmud Paşanın gelişinden bir gün sonra Trabzon önüne inmiş olduğunu ve kendisi için hazırlanan otağa yerleştiğini anlatmaktadır. Trabzon İmparatoru David Comnenos adına kalenin teslimi müzakerelerinde bulunan şahsın İmparatorluk Başmabeyncisi Yorgi Amuraki olduğu ve kaleyi Pâdişâh adına Mahmud Paşaya teslim ettiği söylentisi de vardır³⁴. Ancak, kalenin Fâti̇h Sultan Mehmed'in gelişinden sonra teslim alındığı ve Mahmud Paşa komutasındaki yeniçeri ile azep birliklerinin 21 Muharrem 866 Cuma günü (26 Ekim 1461) şehre girdikleri daha gerçek olarak kabul edilmektedir.

Trabzon fethedildikten sonra, bu sancak beyliğine Gelibolu Sancak Beyi Kâzım Bey tâyin edilmiş ve müstahfız olarak 400 nefer yeniçeri ve sekban kaleye yerleştirilmiş, sadece savaşa katılan Rum askerlerin evleri müsadere edilerek bunlara verilmiş, 1500 kadar Rum genci de devşirilerek Türke gönderilmişti.

Böylece Anadolu'da Hıristiyanlığın dayanak noktalarından sonuncusu da ortadan kaldırılmış, Anadolu'nun Müslüman Türklerin yurdu haline getirilmesi yolunda 390 yıldan beri yürütülen mücâdele başarıyla sona ermiş oluyordu.

(33) İbn. Kemal. Aynı eser. Göst. Yer.

(34) Yorgi Amuraki'nin (Georges Amuratzes) şahsiyeti hakkında bak. Mırmıroğlu. Fâti̇h Sultan Mehmed devrine ait tarihi vesikalar. 1945. 94.